

SOME LINGUISTIC PARTICULARITIES OF TRANSYLVANIAN SPEECH IN SOME ROMANIAN VILLAGES FROM THE SERBIAN BANAT

UNELE PARTICULARITĂȚI LINGVISTICE ALE GRAIULUI ARDELENESC VORBIT ÎN UNELE SATE ROMÂNEȘTI DIN BANATUL SÂRBESC

Romaņa IOVANOVIĆI,

Institutul pentru Editarea Manualelor din Novi Sad, Serbia
romancajovanovic@yahoo.com

Virginia POPOVIĆ¹,

Universitatea din Novi Sad, Facultatea de Filosofie,
popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs

Abstract

This paper trying to demonstrate some linguistic features that appear on Transylvanian origin population in two Romanian villages in Serbian Banat, Vojvodina (Satu Nou and Sân Mihai). We chose these villages because those are not purely Transylvanian (as are other villages in the Serbian Banat), the population from this part of Serbia has the origin from Romanian Banat and Oltenia, where we discovered specific features of Transylvanian speech, preserved until nowadays, against influences from other dialects and strong influence of Serbian language. This paper will discover some identical lexemes in both places, but also different from lexemes of neighboring localities, populated only by Romanian from Banat region; some lexemes with different origin that coexist in two local dialects and lexical elements found on Serbian population of Transylvanian origin. Our intention is to explore some peculiarities of less studied Transylvanian speech from Serbian Banat region, representing an initiation into future researches on the peculiarities of speech of endangered population in Serbian Banat.

Rezumat

În lucrarea de față vom încerca să demonstrăm unele caracteristici lingvistice care apar în două sate din Banatul sârbesc, Voivodina (Satu Nou și Sân Mihai), la populația de proveniență ardelenescă. Am ales aceste sate datorită faptului că ele nu sunt pur ardelenesti (precum sunt alte sate din Banatul sârbesc) ci populația de aici este cea de proveniență bănățeană și olteană, unde am descoperit particularități ale graiului ardelenesc păstrate până în zilele de azi, în contra influențelor din alte graiuri și a influenței mari a limbii sârbe. La fel, în lucrare vom descoperi unele lexeme identice în ambele localități și diferite de lexemele din localitățile învecinate, populate numai cu români bănățeni; unele lexeme de origine diferită care coexistă în cele două graiuri locale precum și elemente lexicale sârbești găsite la populația de proveniență ardelenescă. Intenția noastră era să cercetăm unele particularități ale graiului ardelenesc foarte puțin cercetate în Banatul sârbesc, ceea ce reprezintă o inițiere în cercetările viitoare pe teren asupra particularităților de grai a populației pe cale de dispariție în Banatul Sârbesc.

Key-words: Transylvanian speech, Serbian Banat, vocabulary, Satu Nou, Sân Mihai

Cuvinte-cheie: graiul ardelenesc, Banatul sârbesc, lexic, Satu Nou, Sân Mihai

¹ Lucrarea este realizată în cadrul proiectului *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, nr. proiect 178002, finanțat de Ministerul Educației și Științei al Republicii Serbia.

Introducere

Prima atestare documentară a localităților cu populație ardelenescă în Banatul sârbesc datează încă din 1331, de ex. Satul Torac care a fost amintit în listele de dijme și zeciuieli papale. În urma războiului austro-turc dintre anii 1713-1718 și mai apoi a Păcii de la Passarovitz (1718), Toracul, împreună cu celelalte așezări bănățene, devine proprietate a Casei Imperiale Austriece. La patru decenii după aceea începe colonizarea Banatului cu elemente „germano-catolice”, iar conform Ordinului Curții de la Viena, din 14 iulie 1765, semnat de Maria Tereza, „toate satele românești aflate în calea coloniștilor germani trebuiau mutate în alte părți” (Roșu 1997:26). Este vorba de Patentul de colonizare al împărătesei Maria Tereza din 25 februarie 1763, prin care ordona mutarea populației românești în partea de sud a Torontalului, pentru a face loc coloniștilor șvabi. Astfel românii din Săcălaz (de lângă Timișoara) și din Serdin (de peste Mureș, Crișana), cărui coloniștii germani i-au schimbat numele în Schöndorf, adică „Sat Frumos” (astăzi Frumușeni), și-au părăsit vetrele străbune și au plecat spre malul Timișelului, Bega de astăzi, ajungând undeva pe teritoriul Banatului sârbesc de nord din cadrul Voivodinei de azi.

Românii au fost colonizați pe teritoriul Banatului Sârbesc (în P.A.Voivodina - Republica Serbia), în cea mai mare parte în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea din părțile de răsărit ale Banatului, însă în mai multe localități au venit și locuitori din alte părți ale spațiului etnic românesc. Această populație nou-venită s-a stabilit în localitățile care au existat încă din perioada stăpânirii turcești, chiar și din Evul Mediu, pe când doar în câteva cazuri au fost înființate localități noi. În dependență de originea locuitorilor, localitățile românești le putem împărți în câteva grupuri. Primul grup îl formează localitățile din jurul Vârșetului, „de la codru”, în care trăiește populație bănățeană autohtonă, despre care există indicii că ar fi și cele mai vechi localități românești din partea noastră a Banatului. Este vorba despre satele Srediștea Mică, Marcovăț, Coștei, Voivodinț, Sălcița, Iablanca și Mesici, cărora le trebuie adăugate și localitățile de câmpie din jurul Vârșetului, și anume Jamul Mic, Vlaicovăț și Râtișor, cât și Grebenațul de la marginea Dunelor Deliblății. Grupul al doilea îl formează localitățile din câmpia Banatului, așa-numitele „sate de pustă”, în care la fel trăiesc români bănățeni: Alibunar, Seleuș, Barițe (Sân-Ianăș), Nicolinț, Vladimirovaț (Petrovasâla), Uzdin, Ecica, Sutiesca (Sărcia) și Toracu Mare, cât și localitățile din partea extremă sudică a Banatului – Doloave, Maramorac și Deliblata.

Ardelenii s-au stabilit în localitățile din grupul al treilea, și anume la Iancov Most (Iancaid), Clec, Ovcea, Glogoni, Iabuca, iar parțial și la Satu Nou, Ecica, Seleuș, Alibunar și Locve (Sân-Mihai). Românii din Oltenia s-au așezat la Straja, Satu Nou și Sân-Mihai, pe când locuitorii Toracului Mic au venit din Crișana. Într-un număr mai mic, în timpurile trecute, românii trăiau și în alte localități din Banat, însă aceștia cu timpul s-au asimilat cu populația sârbă majoritară (Rusko Selo, Dobrița și altele). În sfârșit, această populație a fost și este prezentă și în orașele bănățene, și anume în Biserica Albă, Cuvin, Vârșeț și Panciova, iar într-un număr mai mic și în Becicherecul Mare (Zrenianin) și Kikinda.

Cele mai mari localități populate cu români au fost înființate pe teritoriul Graniței Militare. Unele dintre acestea au existat și în perioada stăpânirii turcești (Alibunar, Seleuș, Nicolinț, Sân-Mihai etc.), astfel că populația nou-venită i-a întâlnit aici pe băștinași, pe când altele au fost înființate abia prin colonizare (Satu Nou, Petrovasâla etc). Unele dintre aceste sate erau populate în exclusivitate cu români, pe când în altele aceștia trăiau împreună cu sârbii sau cu germanii, câteodată și cu maghiarii. Cele mai numeroase localități românești se găseau în împrejurimile Vârșetului, însă după numărul locuitorilor acestea nu se puteau compara cu localitățile din Graniță. În ele trăia populația românească autohtonă, însă și aici au avut loc colonizări. În afară de câteva excepții (Vlaicovăț, Mărghita, parțial Marcovăț și Iablanca), este vorba despre sate românești compacte din punct de vedere etnic, dar cu o poziție materială mai nefavorabilă decât cea prezentă în localitățile din Graniță. Românii s-au stabilit și în câteva localități din Banatul Central, în împrejurimile Becicherecului Mare (Toracu Mare, Toracu Mic, Iancaid, Ecica, Sărcia, Clec). În orașe, elementul românesc era prezent din timpuri străvechi, însă din punct de vedere numeric și material era mai slab decât cel german, sârbesc sau cel maghiar.

Ardelenii din Banatul Sârbesc

Românii originari din alte părți ale Transilvaniei sunt numiți ardeleni iar în limba sârbă *erdeljci*. Majoritatea sunt de origine din Crișana și regiunea Mureșului însă nu se cunoaște cu exactitate din ce localități au emigrat, pe parcursul secolului al XVIII-lea. Ardelenii, sau ca o subdiviziune a acestora și crișanii, se deosebesc de bănățeni prin grai, port și obiceiuri. Unii s-au contopit cu bănățenii în localitățile unde s-au amestecat cu aceștea, iar localități care păstrează caracterul etnografic ardelean sunt cele mai aproape de Tisa, unde s-au așezat la granița militară Austro-Ungară, cum ar fi Iancaid (Jankov Most), Ecica, Clec, Glogoni, Iabuca sau Ovcea de lângă Belgrad (unde românii au venit după răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan). Ardeleni la origine sunt și românii din Toracul Mic.

Populație de origine ardelenescă există și în alte sate din Banatul sârbesc, unde trăiesc împreună cu populația venită din Oltenia, despre care nu există foarte multe cercetări lingvistice. Acestea sunt localitățile localități situate în Banatul de Sud – Satu Nou și Sân Mihai. În ceea ce privește cercetarea dialectologică, studii de specialitate despre populația ardelenescă sunt destul de rare și că nu există un dicționar al graiurilor românești vorbite în această zonă. Pe lângă munca de pionierat a lui Picot, Miklosich și Weigand, puținele studii publicate despre graiurile românești din Banatul sârbesc sunt legate de numele lingvistului și dialectologului Radu Flora, care semnează două studii importante: *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora sa vršačkog područja* (*Profilul dialectologic al graiurilor românești bănățene din zona Vârșetului*), publicată în 1962, și *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije* (*Graiurile românești bănățene în lumina geografiei lingvistice*), apărută în 1971. Cercetările dialectologice ale lui Flora s-au desfășurat între 1951 și 1957, cu scopul de a culege material pentru ALBI (*Atlasul Lingvistic al graiurilor românești din Banatul iugoslav*), rămas și în ziua de astăzi în manuscris.

Localitatea Satu Nou este situată pe șoseaua internațională Panciova – Timișoara, la 15 km de Panciova și potrivit ultimelor date statistice, în localitate trăiesc peste 8.000 de locuitori, dintre care 65% sunt sârbi și aproape 30% sunt români. În localitatea trăiesc români bănățeni, olteni și ardeleni. Când este vorba despre graiul vorbit de locuitorii din Satu Nou, semnalăm particularități care îi diferențiază de restul populației românești. Unul dintre cele mai relevante particularități în acest sens este prezența diftongului *ia* (*ea*) în poziție *e* (Flora 1952) dar și această tendință are linie descendentă, tinerele generații folosind în paralel și diftongul *ie*, în loc de *ia*. Locuitorii sunt cunoscuți sub denumirea de *boboci*. Cuvântul provine de la cuvântul *boboc* – pui de găscă, așa cum denumesc ei aceste animale și probabil că mai întâi denumirea le-a fost dată de bănățeni, care nu au în vocabularul lor cuvântul *boboc*. Astăzi denumirea populației din Satu Nou este generalizată, și ei înșiși zicându-și *boboci*. Cu acest termen sunt desemnați și în mijloacele mass-media în limba română, atât în cele tipărite cât și în cele electronice.

În sat există școală în care se frecventează cursurile și în limba română la clasele I – VIII. Bobocii participă în mod activ la viața culturală a românilor din Voivodina, fiind buni păstrători ai tradițiilor și datinilor strămoșești. În cadrul Căminului cultural se desfășoară o activitate remarcabilă în slujba păstrării valorilor culturale și artistice ale etniei române din Satu Nou, la care se adaugă și activitatea altor asociații din localitate.

Din istoria localității semnalăm câteva momente importante pentru cercetarea noastră, pe care le vom expune succint.

Potrivit datelor oferite de documentele istorice, localitatea Satu Nou apare pe teritoriul pe care se găsește astăzi prima dată pe o hartă din anul 1776. A fost înființată prin unirea populației din localitatea situată mai spre sud de Satu Nou actual – numită Valea Mare și localitatea Zeldoș, așezată spre localitatea Crepaja, mai la nord de vatra actuală a satului. Populația strămutată din Valea Mare este după toate probabilitățile populație de origine oltenească, iar cea din Zeldoș bănățeană și ardelenescă. Despre această structură a populației românești din sat există și o tradiție orală. Astfel, și astăzi în sat există împărțirea locuitorilor de origine română în *țărâni* și *ghilăzăni*, ca urmare a faptului că provin din două localități diferite. Astfel, *țărâni* sunt locuitorii din partea de est a satului, iar cei din partea vestică sunt *ghilăzăni*. Țărâni sunt de origine din Oltenia. În această

parte a Banatului denumirea de *țaran* nu înseamnă agricultor, căci pentru această îndeletnicire se folosește termenul de origine germană *paorie* (< Bauer), ci locuitor descendent din Țara Românească, din care a făcut parte și Oltenia. Bineînțeles că odată cu venirea lor în noua regiune, ei au adus și propriile particularități de limbă. În Satu Nou grupul oltenesc era mai numeros, fapt care a dus la impunerea anumitor forme oltenești și restului românilor, cu toate că și bănățenii, dar și ardelenii și-au păstrat unele particularități. Astfel de exemplu, în localitate pentru noțiunea de *pulpă de pui* coexistă doi termeni; *țâmp*, cuvânt de proveniență maghiară dealtfel semnalată în graiurile bănățene și de tip ardelenesc, și *cotoi*, cuvânt oltenesc.

Pe parcursul dezvoltării localității cele trei grupuri s-au asimilat treptat preluând unii de la alții particularități de grai, obiceiurile, datinile și portul. Populația românească din localitate este într-o decadere demografică eclatantă, amintim doar că în anul 1918 circa 80% au fost români, astăzi sunt în jur de 30%, iar numărul scade în continuare, cu repercursiuni negative și asupra limbii române vorbite în localitate.

Cea de-a doua localitate din Banatul de Sud este Sân-Mihai. Este situată la 15 km de Alibunar, pe șoseaua Alibunar – Plandiște. Este o localitate frumos aranjată, cu o viață culturală și socială bogată. Are școală cu limbă de predare română la clasele I – VIII înființată în anul 1765, cămin cultural, societate cultural-artistică și alte asociații. Un număr mare de români au părăsit localitatea și s-au stabilit în străinătate, cel mai mult în America, fapt care a dus la o decădere demografică. Locuitorii vorbesc o limbă românească întrepătrunsă atât de elemente bănățene dar și cu particularități ardelenesti și oltenești.

Localitatea este foarte veche, primele elemente despre o așezare umană pe vatra veche a localității, pe locul numit Grindul boilor, au fost atestate din vremuri foarte vechi, fapt confirmat și de săpăturile arheologice care au scos la lumină printre altele și monede pe care era încrustată stema Romei. Primul document scris amintește despre existența unei localități în anul 1332, care apare ulterior cu denumiri asemănătoare celei românești de astăzi în diferite documente și registre, deși în ele nu este înregistrată originea populației. Prima dată mai certă privind venirea populației românești pe vatra localității Sân-Mihai este legată de anul 1740, după alungarea turcilor din această parte a Banatului. În acel an se amintește venirea a 40 de familii oltenești, prin migrare secundară din părțile de nord ale Banatului și stabilirea lor în Sân-Mihaiul de astăzi. Urmează extinderea localității prin venirea populației românești în câteva valuri migratoare. Satul este înregistrat cu această denumire și pe harta lui Grisellini din anul 1776, după ce în perioada anilor 1761–1768 în localitate vine un număr mare de familii din Oltenia, Ardeal și Banat ca urmare a încadrării localității în Granița militară bănățeană. Astfel structura populației românești din Sân-Mihai se prezintă asemănătoare cu cea din Satu Nou. Spre deosebire de Satu Nou, în localitate trăiește populație preponderent românească.

Evoluția vieții sociale și culturale a celor trei grupuri de populație se desfășoară pe același făgaș ca și în Satu Nou. Și aici, ca și în Satu Nou, bănățenii fiind mai puțini la număr nu reușesc să și impună întru totul particularitățile de grai și port, astfel că de-a lungul generațiilor persistă particularitățile oltenești, dar și ardelenesti. Cât privește tradițiile populare, ele sunt general românești și nu s-a făcut o stratificare a lor în această localitate.

Potrivit datelor recensământului din 2002, localitatea are 2824 de locuitori, dintre care 1819 români.

La Sân-Mihai se desfășoară o bogată viață culturală, în localitate fiind organizate diferite manifestări culturale ale românilor din această zonă a Banatului. Și Sân-Mihaiul are o monografie a satului în care a fost redată dezvoltarea socială, economică și culturală a satului de la înființare, până la data tipării ei.

Note lexicale din graiurile vorbite în cele două localități (Satu Nou, Sân Mihai)

Este un lucru bine cunoscut și general acceptat, semnalt pentru prima dată de distinsul dialectolog bănățean, Radu Flora, că în Banatul sârbesc se vorbesc trei tipuri de graiuri: bănățean,

ardelenesc și oltenesc. În cele ce urmează vom reliefa câteva din elementele lexicale care apar în graiurile locale amintite.

Lexeme identice în ambele localități și diferite de lexemele din localitățile învecinate, populate numai cu români bănățeni

Există un număr oarecare de elemente lexicale oltenești păstrate în toate cele trei graiuri, elemente moștenite din țara de baștină a oltenilor. Dintre acestea amintim:

limba literară	Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
<i>farfurie</i>	<i>taier</i>	<i>cineri</i>

Aceste două cuvinte reprezintă în fond două variante fonetice ale aceluiași cuvânt de origine maghiară - *tányér*. Forma bănățeană prezintă o modificare fonetică frecventă apărută în urma asimilației vocalice a - i sub influența consoanei palatalizate din silaba următoare, care a dus la apariția formei **tinier*, cu vocala i în fața lui t, ceea ce a creat condiții pentru acționarea unei legi fonetice specifice graiurilor bănățene, adică palatalizarea dentalelor, ridicată la nivel de africativizare. Din acest proces a rezultat transformarea dentalei t în africata prepalatală ȧ, care după modul de formare și locul de articulare se apropie de vocala prepalatală ă din limba sârbă.

limba literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
<i>găsi</i>	<i>găsi</i>	<i>afla</i>

Cuvântul *afla* este de origine latină (*afflare*) și reprezintă un cuvânt din fondul vechi lexical. Spre deosebire de acesta, *a găsi* își are etimonul în cuvântul slav *gasiti* și în limba literară apare în varianta fonetică *a găsi* (v. DEX, p. 366).

limba literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
<i>gunoi</i>	<i>gunoi</i>	<i>bucl'uc</i>

Cuvântul *gunoi* este un împrumut din vechea bulgară. Pe de altă parte, cuvântul bănățean provine de asemenea din limba slavă *bokljuk*, care are drept etimon un cuvânt turcesc. Interesant de menționat faptul că cercetătorul Dorin Gămulescu înregistrează acest cuvânt pe întreg teritoriul Banatului, admitând doar originea turcescă a acestui lexem. (Gămulescu 1974: 94).

Această constatație ne îndreptățește să acceptăm că lexemul turcesc a intrat în vocabularul limbii române pe două căi. Este corectă stabilirea limbii turcești ca origine a acestui cuvânt., dar menționăm că în limba română cuvântul are două semnificații: în limba literară *bucluc* înseamnă *necaz*, iar în graiuri – *gunoi*, ceea ce dovedește existența a două căi diferite prin care cuvântul a fost împrumutat. În graiurile aparținând subdialectului muntean acest cuvânt a intrat direct din turcă, iar de acolo și în varianta literară, iar în subdialectul bănățean, prin filieră sârbă, ceea ce a dus la deplasarea semantică a acestuia. Pentru a dovedi constatarea noastră apelăm la următoarea modificare fonetică: prezența consoanei laterale nepalatalizate l din forma literară se opune variantei fonetice cu consoană palatalizată lj din forma dialectală, ceea ce demonstrează fonetismul sârbesc prin a cărui filieră cuvântul a pătruns în vocabularul graiurilor cercetate de noi.

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
<i>lipie</i>	<i>lipie</i>	<i>tălăniță</i>

Lexemul *lipie* este încă un exemplu elocvent de diferențiere a vorbitorilor din localitățile amintite. În cercetările sale Radu Flora amintește de acest cuvânt înregistrat la Satu Nou, cu precizarea că în sat se aude și cuvântul bănățean *tălăniță* (Flora 1971: 252).

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
<i>mireasă</i>	<i>miriasă</i>	<i>govie, cinără</i>

Referitor la aceste două perechi de lexeme constatăm că în graiurile ardelești circulă lexemele înregistrate pe o arie foarte largă a limbii române - cuvântul *mireasă* apare pe întreg teritoriul Transilvaniei (NALR Transilvania, Material necartografiat, p. 340). , el fiind înregistrat și în limba română literară.

Spre deosebire de cuvântul *mireasă*, cuvânt *cinără* din Banat este în esență un calc după modelul limbii sârbe unde cuvântul *mlada* are semnificație și de mireasă (Ibidem).

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
<i>orez</i>	<i>oriez</i>	<i>pilau</i>

Cuvântul bănățean provine de la cuvântul sârbesc *pilav* care este în fond de origine turcă, iar graiurile cercetate prezintă preferință pentru lexemul *orez*, curent și în limba literară.

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
<i>păr</i>	<i>păr</i>	<i>k'ică</i>

Este interesantă forma bănățeană în care s-a produs deplasarea semantică a cuvântului de origine slavă *chică*, care în graiurile bănățene și-a generalizat semnificația la *păr*, nu numai la un anumit mod de adunare a părului într-o coadă împletită. Cuvântul *păr* este de origine latină (< lat. *pillum*).

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
<i>zahăr</i>	<i>zar</i>	<i>mierie</i>

Cuvântul *zar* a luat naștere prin constrângere din forma *zahăr*, după ce aspiranta **h** a dispărut. De altfel, asemenea forme de constrângere în urma căderii consoanei velare aspirate **h** avem în cuvintele *par*, de la *pahar*, fenomen cunoscut și în limba sârbă - *sahat* > *sat*.

Lexeme de origine diferită care coexistă în cele două graiuri locale

Pe lângă cuvintele amintite mai sus există un anumit număr de lexeme care coexistă în aceeași localitate, unul dintre ele fiind înregistrat și în localitățile unde trăiește populație de origine bănățeană.

forma literară	forma dialectală
<i>dop</i>	<i>d^hop, astupuș, șep</i>

Cuvântul *astupuș* a derivat de la cuvântul *a astupa* (< lat. *astuppare*, DEX, p. 58) cu sufixul **-uș** de origine maghiară, în timp ce forma *șep* este evident un împrumut din limba sârbă.

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
<i>fântână</i>	<i>bunari</i>	<i>fîntînă</i>

Această pereche de lexeme este interesantă din aspectul originii cuvintelor care stau în opoziție. În multe dintre graiurile bănățene se aude acest cuvânt împrumutat din limba sârbă, în

esență el fiind un turcism. Bănățenii l-au adaptat sistemului fonetic astfel că semnalăm prezența terminației **-arⁱ** cu consoana alveolară vibrantă palatalizată **rⁱ**. Sufixul cu acest **r** palatalizat apare frecvent în cuvinte bănățene **morarⁱ**, **rotarⁱ** etc.

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
sticlă	sticlă	uiagă, oiagă

Aceeași situație este semnalată și în cazul acestei perechi de lexeme. *Sticlă* este cuvânt curent în limba standard, cu menționarea că în graiurile ardelenesti acesta este un cuvânt semantic polivalent: *sticlă* înseamnă *material*, *geam* și *butelie*. Prin noțiunea de *oiagă*, de origine maghiară, bănățenii subînțeleg materialul ca atare. Pentru semnificația *geam* se folosește lexemul *ochece* (pl. *ocheș*), iar pentru *butelie*, cuvântul de origine germană *flașă*. Aceeași variație semantică semnalează și graiul din Sân Mihai.

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
pulpă de pui	cotoi	țâmp

Opoziția *țâmp - cotoi* este una dintre cele mai caracteristice perechi de lexeme. Cuvântul *cotoi* apare curent numai în graiul din Satu Nou. Conform „Noului Atlas lingvistic român pe regiuni”, Oltenia apare pe o arie oltenească întinsă, fiind puțin cunoscut în alte părți ale ariei dialectale dacoromâne. În esență este un cuvânt format pe teritoriul Olteniei ca derivat de la *cot* prin adăugarea sufixului augmentativ **-oi**.

Având în vedere că graiurile ardelenesti nu au o individualitate bine definită în sistemul dialectologic al limbii române, nu au fost create condiții lingvistice, ca acest cuvânt să fie extins și în ariile limitrofe zonei în care circulă. La populația bănățeană și ardelenescă circulă cuvântul *țâmp* de origine maghiară (*zomp*).

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
usturoi	usturoi	ai

Cuvântul bănățean *ai* este de origine latină (*allium*). Este vorba despre un element lexical arhaic, moștenit din latină și păstrat cu fidelitate în subdialectul bănățean. Preferința graiurilor oltenești pentru cuvântul *usturoi*, muntenism format pe teritoriul limbii române ca substantiv postverbal căruia i-a fost adăugat același sufix **-oi**, foarte productiv în limba română, dar de data aceasta eliberat de conotația augmentativă a făcut ca acest cuvânt să fie prezent și în vocabularul oltenilor din Banat.

Unii lingviști consideră preferința pentru cuvântul *usturoi* drept consecință a evitării omofoniei dintre substantivul *ai* și forma de indicativ prezent a verbului auxiliar *a avea* la pers. II singular, ceea ce a dus la impunerea unui alt lexem. Sextil Pușcariu (PUȘCARIU, 1940: 282) explică formarea cuvântului *usturoi* ca urmare a reducerii construcției sintagmatice *ai usturoi*, adică *ai care ustură*.

forma literară	la Satu Nou, Sân Mihai	forma bănățeană
varză acră	varză acră	curⁱek'

Curⁱek' își are originea în cuvântul latin *coliculus* și, potrivit spuselor lui Ion Gheție, se înregistrează pe o arie largă, care cuprinde Banatul, Transilvania și Moldova, în timp ce restul teritoriului dacoromân reprezintă aria de răspândire a cuvântului *varză*, de asemenea de origine latină, având etimonul *viridia*.

Este de presupus faptul că într-o fază mai veche a evoluției limbii române cuvântul *cur'ek* a fost mult mai răspândit, iar ulterior s-a infiltrat cuvântul *varză*, un derivat de la *viridia* (*verde*), mai întâi în graiurile muntenești și de acolo în limba literară.

Spre deosebire de lexemele anterioare, semnalăm existența sintagmei *varză acră* în graiurile din Satu Nou și Sîn Mihai.

forma literară	la Satu Nou, Sîn Mihai	forma bănățeană
<i>clătite</i> <i>cratiță</i>	<i>clăcice</i> <i>crăstuolă</i>	<i>scovierdz</i> <i>ciganie</i>

Potrivit datelor furnizate de atlasele lingvistice, lexeme de mai sus, semnalate la Satu Nou și Sîn Mihai se înscriu de asemenea pe linia elementelor nebănățene.

Elemente lexicale din limba sârbă la populația de origine ardelenescă

În cele ce urmează vom reliefa câteva din particularitățile lingvistice specifice vorbitorilor români din cele două localități din Banatul sârbesc cercetate de noi. Ne vom reține atenția asupra infiltrării elementelor lexicale care au pătruns recent din limba sârbă în lexicul graiurilor cercetate, care au fost adaptate la sistemul fonetic al graiurilor românești din localitățile populate cu ardeleni și nu numai. Aceste împrumuturi au cuprins întreaga arie a graiurilor românești din Banatul sârbesc, indiferent de originea populației românești.

Problema raporturilor lingvistice dintre limbile sârbă și română, îndeosebi la nivel dialectal, a rămas de atunci și până în prezent un domeniu puțin cercetat. În această lucrare am încercat să scoatem în evidență doar un aspect al acestei probleme, de data aceasta din aspectul foneticii, deși ea merită să fie abordată în adevărata ei amploare. Problema se referă deopotrivă și la vorbitorii de origine bănățeană, și ardelenescă de pe teritoriul Banatului sârbesc.

Populația românească din Banatul sârbesc, indiferent de origine este recunoscută prin păstrarea unui număr mare de elemente arhaice, moștenite din fazele vechi ale evoluției limbii române, fapt care îi conferă individualitate și o diferențiază oarecum de vorbitorii de pe teritoriul României.

Odată cu evenimentele istorice care s-au derulat cu mare violență la începutul secolului al XX-lea și care s-au soldat cu amputarea teritorială a Banatului, o parte din românii bănățeni nu au devenit după anul 1918 parte integrantă a României, ci cetățenii unui nou stat - Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, ulterior al Iugoslaviei și mai recent - cetățenii ai Serbiei. Aceste împrejurări istorice au dus la izolarea teritorială a românilor bănățeni de ceilalți români în toate sfere de activitate culturală, inclusiv pe plan lingvistic (FLORA 1967: 281-290). Românii din Banatul sârbesc au continuat să-și cultive limba într-un mod diferit de cel din celelalte zone lingvistice românești. Limba română pe care românii bănățeni au utilizat-o în comunicarea cotidiană a devenit un sistem lingvistic izolat, „închis” limitându-se la varianta dialectală, în timp ce varianta literară este utilizată în școală, presă, mijloacele mass-media și la diferite manifestări culturale organizate de românii din Banatul sârbesc. Datorită acestor împrejurări socio-istorice, graiurile românești vorbite în Banatul sârbesc au continuat să existe ca graiuri conservatoare, în care au fost păstrate forme arhaice, dar în care nu au pătruns inovațiile lingvistice de care s-au bucurat graiurile de același tip din Banatul românesc, atât pe plan fonetic și morfosintactic; cât și lexical. Fiind cel mai mobil compartiment al limbii, în lexic s-a făcut simțită lipsa unor cuvinte indispensabile în comunicare în noile împrejurări socio-istorice și lingvistice (JOVANOVIĆ 2010: 35-42). Datorită cauzelor extralingvistice amintite, lexicul graiurilor bănățene a urmat altă cale evolutivă, completându-și structura prin preluarea unui număr mare de lexemele din limba sârbă, sursa principală de îmbogățire a lexicului vorbitorilor de limbă română din Banatul sârbesc, proces care se desfășoară fără întrerupere până în prezent.

În cele ce urmează vom încerca să facem o analiză a modului de adaptare fonetică a cuvintelor împrumutate recent din limba sârbă, care s-au infiltrat în vocabularul românilor din

Banatul sârbesc în comunicarea cotidiană, ca elemente lexicale neologice, apărute odată cu punerea pe piață a noilor realizări din domeniul tehnicii și electronicii.

Menționăm faptul că în elaborarea acestei problematici nu am ținut cont de adevărata origine a cuvintelor, ci doar de faptul că în graiurile românești atât bănățene cât și ardelenesti ele au intrat prin filiera limbii sârbe care a servit ca sursa principală de împrumut.

O serie de cuvinte din domeniul tehnicii și tehnologiei moderne care au apărut paralel cu obiectele pe care le denumesc, au fost preluate ca atare din limba sârbă. Ne referim în primul rând la noile realizări din domeniul tehnicii agricole și mecanicii, pe care le-am înregistrat în cele două localități cercetate: *dizaliță* (<*dizalica* – *macara*), *odvijač* (<*odvijač* – *șurubelniță*), *antifiz* (<*antifriz* – *antigel*), *bârzina* (<*brzina* – *viteză*), *bușiliță* (<*bušilica* – *bor-mașină*), *pârscaliță* (<*prskalica* – *stropitoare*), *taniraci* (<*tanjirač* – *grapă cu discuri*), *clipuri* (<*klipovi* – *pistoane*), *sfeciță* (<*svećica* – *bujie*), *hladniac* (<*hladnjak*), *cucă* (<*kuka* – *cârlig*), obiecte de uz casnic: *cupatiță* (<*kupatilo* – *baie*), *plociță* (<*pločice* – *plăci de gresie*), *greialiță* (<*grejalica* – *calorifer*), *uticaci* (<*utikač* – *priză*), *zamârzivaci* (<*zamrzivač* – *congelator*), *mr(i)ejă* (<*mreža* – *plasă*), *tepic* (<*tepih* – *covor*), din domeniul construcțiilor: *struie* (<*struja* – *curent*), *siialiță* (<*sijalica* – *bec*), *usisivaci* (<*usisivač* – *aspirator*), produselor alimentare: *ștapici* (<*štapici* – *stixuri*) *napolitanke* (*napolitane*), *jvacacie* (*žvakaća* (*guma*) – *gumă de mestecat*); îmbrăcăminte: *vetrovcă* (<*vetrovka* – *vindiac*), *capuliac* (<*kapuljaca* – *glugă*), viața culturală și sportivă: *dom* (*cămin*), *rucomet* (<*rukomet* – *handbal*), *coșarcă* (<*košarka* – *baschet*), administrativă: *sud* (<*sud* – *tribunal*), militară: *desetari* (*desetar* – *caporal*), *pucovnic* (*pukovnik* – *colonel*), *vejbă* (*vežba* – *exercițiu*) și în ultima perioadă din terminologia informațională și calculatoare *miș* (<*miš* – *mouse*), *ștapaci* (<*štapač* – *imprimantă*), *snimui* (<*snimati* – *a salva*), ca urmare a conviețuirii românilor cu sârbii în noul stat comun, din 1918 și până în prezent.

Concluzii

Pe lângă această terminologie folosită în vorbirea de toate zilele există și lexeme care aparțin lexemelor înregistrate în dicționarele explicative ale limbii române drept termeni regionali, populari sau dialectali; cuvinte împrumutate din graiul sârbesc de contact și adaptate, parțial sau total, sistemului fonetic al limbii române. Sârbismele se înregistrează în lexic numai în măsura în care prezintă indicii clare privind încadrarea morfologică în sistemul limbii române și numai în cazul în care au suferit modificări fonetice relevante pentru modul în care se produc adaptările fonetice la sistemul sau subsistemele graiurilor din Banat. Există cazuri când semnificația cuvântului se poate înțelege doar în baza contextului, persoanele mai tinere nu cunosc sensul multora dintre cuvintele folosite de cei mai în vârstă.

Bibliografie

- FLORA, Radu (1953). *Un ostrov ardelenesc în Banat. Despre obârșia lui pretins medieval, școală și aspectul actual lingvistic*. „Lumina”, nr. 6-7.
- FLORA, Radu (1971). *Rumunski banatski govori u svetu lingvističke geografije*, Belgrad.
- FLORA, Radu (1967). *Despre inconsistența graiurilor periferice și izolate. Chestiuni de metodologie și lingvistică generală*. SCL, XVIII., nr. 3.
- IOVANOVIĆ, Romanța (2006). *Graiurile oltenești din Banatul de sud*. Panciova: Editura Libertatea.
- POPI, Gligor (2001). *Parohia și biserica din Toracu-Mic*, Novi Sad: Editura Fundației.
- ROȘU. C. & P.P. Filip (1976). *Begheiți (Torac) – pagini din trecut și de azi*. Begheiți, Editura Com. Locală Begheiți.
- SORESCU, Marinković, A. (2006). *Introducere: de la teren la text*, în *Caiete de teren, Teren I – Metodologia cercetării de teren*, Novi Sad, Editura Fundației, Panciova, Editura Libertatea.
- GĂMULESCU, Dorin (1974). *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*. București: Editura Academiei R.S.R și Pancevo: Editura Libertatea.

NALR Banat, Editura Academiei R.S.R, București, 1980 + Date despre localități și informatori

NALR Transilvania, Editura Academiei R.S.R, București R.S.R, București, 1992 + Date despre localități și informatori.

FLORA, Radu (1967). *Despre inconsistența graiurilor periferice și izolate. Chestiuni de metodologie și lingvistică generală*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 3, p. 281-290.

JOVANOVIĆ, Kristina (2010). *Lexical variation in romanian dialect of Vojvodina, Serbia in comparison to the standard language: a sociolinguistic study*, în *Buletin științific*, Fascicula Filologie, seria A, vol. XIX, Baia Mare.

FRĂȚILĂ, Vasile (1987). *Probleme de dialectologie română*, Timișoara.

PETROVICI, Emil (1970). *Studii de dialectologie și toponimie*. București: Editura Academiei.

PUȘCARIU, Sextil (1940). *Limba română*. Vol. I. București: Fudația Regală pentru Literatură și Artă.